

## 7.

## Studier

## i

## Nordiska museets rustkammare.

## 1.

Till de specialsamlingar, som Nordiska museet anlagt för att så vidt möjligt lämna en fullständig bild af vår gångna odling, hör som bekant äfven en rustkammare. På intet område torde dock utbytet i vårt eget land varit så ringa som inom vapenfacket. Anledningen härtill kan ej sökas vare sig i de förut befintliga statsamlingarna (Kungl. Lifrustkammaren och Artillerimuseum) eller i de enskilda samlingar, som under loppet af de sista tvänne århundradena bildats af vapenvänner eller kanske företrädesvis jagtvänner. Desse afnämare betyda ej mycket inom ett land, som kunnat uppvisa 1500-talets ofantliga vapenimport, 1600-talets krigsbyten och inhemska tillverkning, hvilken redan under Gustaf II Adolf nådde en sådan höjd, att man med Geijers ord väl kan säga, det hela Sverige blef en vapensmedja.

Hvad vi egt af vapen, lika godt om troféer eller minnen af svenske krigare, har oftast fått dela den lott, som eljest plär drabba arbeten i ädla metaller — att nedsmältas. I spetsen för detta praktiska förfaringsätt gick på sin tid svenska staten, då upprepade gånger under 1700-talet såsom byten hemförda kanoner nedsmältes

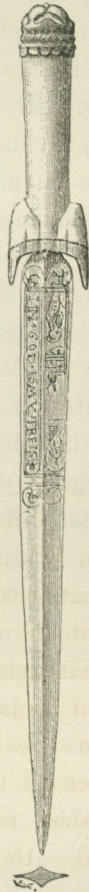
till mynt eller bortauktionerades, eller då Riksens Ständers Contoir 1726 kungjorde »om de på Stockholms Rustkammare befintliga gamla gefwärs sorter at de kunna fås till köps». Exemplet, om något sådant ens behöfdes, följdes af enskilda, och rustningar och vapen af alla slag såldes från herresätenas rustkamrar såsom skrot till järnbruken eller funno vägen till bysmedens äsja, där de förvandlades till för vår tids behof mera lämpade liar, lås eller rakknifvar.

I vårt broderland tyckes man emellertid bättre hafva förstått att bevara minnena af forna bragder, och så har Nordiska museet där kunnat hopsamla en verkligt betydande samling blanka vapen. Flere bland dem äro af utmärkt arbete och lämna viktiga bidrag till det först på senare åren med allvar bedrifna studiet af märken och stämplat. Deras största intresse torde dock ligga i den sällsynt fullständiga bild de till sammans ge af denna sida af bevapningen här i Norden från och med den tid, som utmärkes af från 1500-talet nedärfda former, till långt in på 1700-talet. Att de trots det oftast utländska arbetet i regel måste betraktas såsom burna af landets egna härar, är nämligen otvifvelaktigt, om än bland dem kunna finnas på slagfälten vunna byten.

Till dessa senare torde med skäl kunna räknas åtminstone en af de tvänne här afbildade dolkarna, hvilka båda komma från Nordre Frons prestgäll i Gudbrandsdalen. Ej långt härifrån, i Kringens bärgpass, var det, som dalens bönder samlade sig och i grund nedgjorde George Sinclair och hans skotska trupp, en hjältedat, som förhärligades i den bekanta versen:

Mod, troskab, tapperhed, og hvad som giver ære,  
den hele verden kan blandt Norges klipper lære.

Dolken i fråga (bild 6) tyckes väl vid första anblicken knappast kunna ställas till sammans med en tilldragelse af så sent datum som



6. Skotsk dolk  
från omkr. 1600.  
 $\frac{1}{3}$  af nat. storl.  
Origin. i Nordiska  
museet.

1612. Dess form häntyder långt mer på 1400-talet, till hvilket man med rätta hänför den typ, som, med bibehållande af föregående århundrades enkla, af parerstänger oskyddade fäste, bortkastat de runda järnskifvor, mellan hvilka kafveln inneslöts, och hvilka bildade knapp och parerplåt. Troligen af det skäl, att de tämligen stora, ofta skarpkantade skifvorna besvärade höften eller veka lifvet, då dolken bars till civil eller kanske vi böra säga opansrad dräkt, ersattes de upptill med endast ett beslag, medan kafveln för att ändå gifva handen något stöd, nedtill utsvalde och i öfrigt försågs med tvänne nedlöpande spetsar, som slöto tätt till slidans munbleck.

Dolkar af det här beskrifna äldre slaget, af hvilka Nordiska museet äfven eger ett vackert exemplar (från Rendalens prestgäll, Österdalen, Norge), bibehöllo sig emellertid långt utöfver den tid, för hvilken de egentligen kunna sägas vara karakteristiska. På slutet af 1500-talet voro de kända under namnet *dagues d'Escosse*<sup>1</sup>, hvilket häntyder på, att de i Skottland, där vapenutvecklingen för-siggick ytterst långsamt, ännu voro i bruk, då andra folk länge sedan aflagt dem. Så mycket mindre bör det därför förvåna att se den yngre formen representerad i en dolk, hvilken, såsom ofvan nämnts, troligen förskrifver sig från Sinclairståget och säkert är af skotskt ursprung. Dess fäste är af ben, täckes af ett med enkla inhamrade ornament prydt järnbeslag och hvilat på en järnskifva med nedåt utdragna spetsar. Ett öfverdrifvet nit har någon gång trott dessa vara afsedda att uppfånga motståndarens klinga<sup>2</sup>. En blick på afbildningen öfvertygar lätt, att detta under vapnens blixtnabba rörelser i en strid varit fullkomligt omöjligt. Deras ändamål, att sluta intill motsvarande inskränningar i slidans munbleck, är ofvan antydt. Klingan, tveeggad, försedd med rygg och sakta

<sup>1</sup> CL. FAUCHET: *Origine des Chevaliers Armoiriers et herauts, ensemble de l'ordonnance, armes et instruments, desquels les français ont anciennement usé en leurs guerres*. Paris 1600.

<sup>2</sup> Bland andra tyckes VIOULET-LE-DUC dela denna åsikt. I hans *Dictionnaire raisonné du mobilier français* etc., 5:te delen, afbildas s. 349 en dolk från 1400-talets senare hälft, å hvilken ofvan beskrifna spetsar tagit formen af nedböjda knappformiga parerstänger, hvilka han säger vara »très-propres à engager la pointe de l'épée de l'adversaire».

afsmalnande mot spetsen, har å båda sidor etsade och sannolikt fordom förgyllda ornament i 1500-talets stil, till något mer än en tredjedel af längden, från fästet räknadt. På ena sidan utgöras de af stiliseradt löfverk, på den andra af bröstbilden af en man med baret och skägg, samt längs klingan följande inskrift: IN GOD IS MY TREIS (trust), till Gud står min förtröstan. En liknande ornering och fullkomligt samma inskription förekommer på en dolk, som tillhörde den 1881 i Köln bortauktionerade samlingen Ch. D. Disch. På den samma var instämplat ett krönt R, hvilket iakttagits på flere andra skotsk-engelska vapen. Såsom å afbildningen synes, har äfven Nordiska museets dolk ett (med koppar inlagdt) märke, som dock ej tyckes återgifva någon bokstaf.

En annan i museet förvarad dolk (från Meldals prestgäll, Orkedalen, Norge) af liknande typ med föregående, är jämväl ett skotskt arbete från omkring 1600. Dess fäste är af buxbom och saknar det öfre järnbeslaget samt undre skifvans utdragna spetsar. Klingan

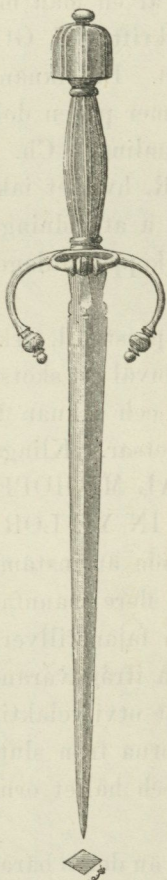
AL MI HOPE

bär etsade och förgyllda ornament samt inskriften: IS IN YE LORD, alt mitt hopp står till dig, Herre. På motstående sida är instämplat ett *riksäpple*. Detta märke har användts inom flere manufakturer (t. ex. pappersfabrikationen, bokbinderiet och fajanstillverkningen) samt förekommer mycket ofta på vapen. På ifrågavarande dolk äfvensom på en del äldre svärds klingor bör det otvifvelaktigt uppfattas såsom smedstämpel, men på solingerklingorna från slutet af 1500- och 1600-talen tyckes det hafva en helt och hållet ornamental karaktär.

De dolkar, vi här sysselsatt oss med, hafva, om än deras bärare dess utom varit beväpnade med svärd eller värja, både eller bössa, likväl varit »vapen för sig» och ingalunda afsedda att närmast understödja ett annat. Med andra ord, de hafva förts med *höger* hand till hugg och stick, hvarvid naturligen fästets läge i hållanden blef sådant, att öfre delen utgick mellan tummen och pekfingeret, och klingspetsen riktades nedåt.

Den dolk vår andra teckning (bild 7) återger, hade däremot hufvudsakligen ett annat syfte, nämligen att användas till hvad en

tysk fäktbok<sup>1</sup> kallar ett *bey oder noth Wehr*, d. v. s. att förd med *vänster* hand understödja värjan i paraderna. Till utseendet skiljer han sig betydligt från de föregående, så väl genom den fyrsidiga,



7. Vänsterhands-  
dolk

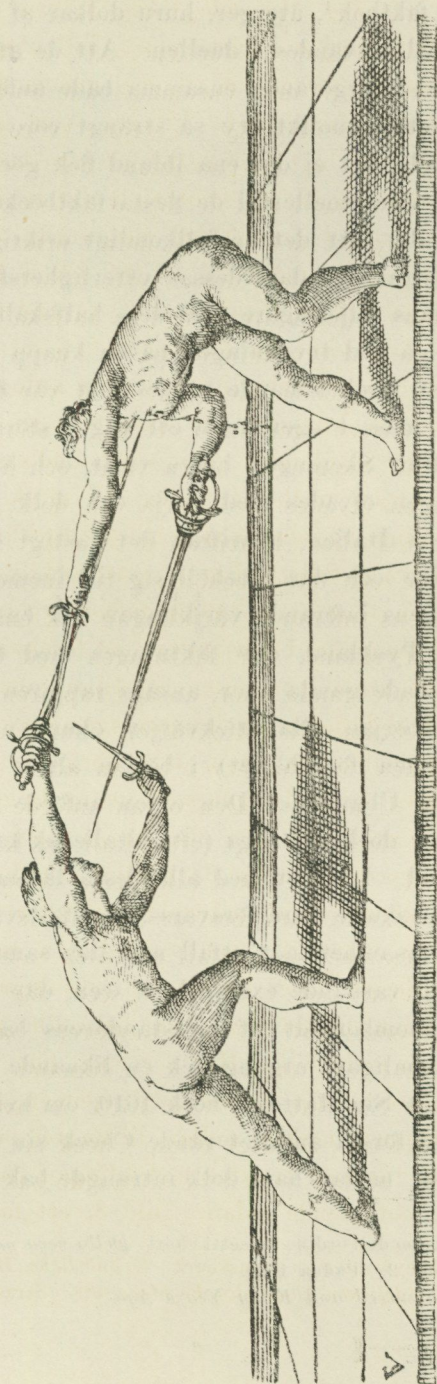
från 1500-talets  
senare hälft.

$\frac{1}{3}$  af nat. storl.  
Origin. i Nordiska  
museet.

skarpt afsmalnande klingan som genom fästet. Detta är helt och hållet af järn med åttarefflad knapp och kafvel samt en nedåt och från klingans plan något framåtböjd parerstång, å hvars midt sitter en ringformig bygel, den s. k. tumringen. Redan vid 1400-talets slut uppträder denna form, hvilken blott är ett värjfäste i förminskad storlek, hvarvid naturligtvis förminskningen egentligen drabbat knappen och parerstången, då kavelns längd alltid måste motsvara handbredden. Parerstångens nedböjda ändar och särskildt den ringformiga bygelns tjänade till att uppfånga de stötar, hvilka ej fullständigt parerats af klingan. Bygelns namn *tumringen* (tyska *daumring*) är lånadt från en liknande, i värjfasten ofta förekommande vertikalt stäld ring, som verkligen omslöt tummen. För dolkfästen är benämningen dock ej rätt lyckligt vald, i fall man däraf förledes tro, att nämnda finger brukade införas i denna bygel. Redan af det skäl, att den ofta är så liten, att knappast lillfingret rymdes däri, eller stundom utfylles af en genombruten parerplåt, synes, att fingrarna ej hade något att skaffa med den samma. Ännu tydligare inses detta af afbildningar i de mångfaldiga fäktböcker, som behandla fäktning med värja och dolk. Här ser man, hur vänsterhandsdolken alltid fördes med spetsen uppåt, så att knappen utgick mellan lillfingret och hållhanden, och tummen tryktes mot klingan på inre, d. v. s.

den mot tumringen motstående sidan. Bild 8, ett faksimile af pl.

<sup>1</sup> JOACHIM MEYER, Freyfechter zu Strassburg: *Gründtliche Beschreibung, der freyen Ritterlichen unnd Adelichen kunst des Fechtens*, etc. Strasburg 1570.



8. Fäktning för värja och dolk.

Efter Salvator Fabris.

91 i Salvator Fabris' fäktbok<sup>1</sup>, återger, huru dolkar af den form, vi här sysselsätta oss med, användes i duellen. Att de äfven stundom fördes med höger hand, utgörande ensamma både anfalls- och försvarsvapen, är mycket sannolikt, ty så strängt voro ej de blanka vapnens roller fördelade, att ej det ena ibland fick göra det andras tjänst. Utom Fabris' visa emellertid de flesta fäktböcker från 1500- och början af 1600-talet, att det är fullkomligt oriktigt att såsom vänsterhandsdolkar betrakta endast dessas ytterlighetsformer, t. ex. den spanska stickvärjans följeslagare med dess halfskålförmiga fäste eller den, hvars klinga vid tryckningen på en knapp delar sig uti trenne, o. s. v. Oftast förekommande tyckes just vår form (bild 7), af hvilken Nordiska museet eger ännu ett något större och gröfre arbetadt exemplar (från Skeninge), hafva varit, och han återfinnes öfveralt, där fäktningen öfvades med värja och dolk. Detta bruk anses ha uppkommit i Italien, hvarifrån det hastigt spred sig till Spanien och Frankrike och där bibehöll sig till inemot 1700-talet, då med tempofäktningens införande värjklingan fick ensam sörja för utfall och parad. I Tyskland, där fäktningen med tvåhandsvärd och sablar (*dusachen*) hade gamla anor, ansågs rappiren (så kallades till inpå 1600-talets början alla stickvärjor, ehuru namnet sedan blef den spanska formen förbehållet) i början altför lifsfarlig att brukas i »schimpfliche Übungen». Den ofvan anförde fäktnästaren Joachim Meyer redogör dock utförligt (efter italiensk källa) för värjfäktning med dolkparad. I likhet med alla dessa läromästare framhåller han, hur dolken skulle vara försvars-, ej anfallsvapen. Fabris råder dock till stor varsamhet mot utfall med den samma och meddelar å pl. 178 såsom varnande exempel en scen, där den ene fäktaren fått bröstet genomborradt af motståndarens både värja och dolk. En ännu egendomligare utgång fick en liknande duell mellan Sir Thomas Dutton och Sir Hatton Cheek 1610, om hvilken Carlyle berättar<sup>2</sup>. Nästan vid första anfallet rände Cheek sin rappir genom Duttons hals framifrån, medan hans dolk inträngde bak i den samma,

<sup>1</sup> SALVATOR FABRIS, capo dell'ordine de setti chori: *Della vera pratica & scienza d'armi, libri due* etc. Uppl. 2. Padua 1624.

<sup>2</sup> T. CARLYLE: *Two hundred and Fifty Years Ago*.

och i samma ögonblick genomborrras hans eget bröst af Duttons rappir och hans rygg af dolken.

Att fäktning på värja och dolk brukats äfven i Norden vid 1500-talets slut och början af 1600-talet, kunna vi ej betvifla. Till hofven kommo vid denna tid ej blott förnämlige utlänningar, hvilka voro lika förfarne i krigskonsten som i de ridderliga öfningarna, utan äfven professionele fäktmästare, som drogo omkring i hela Europa och gäfvö föreställningar i sin konst samt undervisade i den samma. Särskildt tyckes Fabris hafva eftertraktat de nordiske regenternes beskydd, ty af hans ofvannämnda fäktbok äro tvänne italienska upplagor tillegnade Kristian IV och en senare, tysk, Gustaf II Adolf. Såsom exempel på att ädlingar i vårt eget land äfven teoretiskt studerat denna idrott, kunna vi anförä namnteckningen<sup>1</sup> på det exemplar af Fabris' fäktbok, som Kungl. Biblioteket besitter. Rappirer och dolkar ingingo för öfrigt så mycket i de förnämjas utstyrsel i Sverige vid denna tid, att deras bärare nog vande sig rätt bruka dem. Så finnas de redan upptagna i Gustaf Vasas klädkammarinventarier 1548<sup>2</sup> och sedan alt framgent under 1500-talet. Under Erik XIV inköptes i Amsterdam, utöm praktfulla exemplar för konungens eget behof, »150 rappir, thär till dagert» för 600 daler till konungens »Hoffgesindt und Trauantten»<sup>3</sup>.

Äfven enskilda hafva, att döma af importförteckningar, mycket brukat dessa vapen. I en värdering på utländska varor, införda till Stockholm 1588<sup>4</sup>, upptagas »fine darter st<sup>tt</sup> — 2: 1 1/2, damasche: 3: 1, annulerade 3 1/2, damaskerade 6: 2 dal.», medan i arbetstaxan 1574 för Stockholms Kniffsmedz Arbetare<sup>5</sup> beräknas »För en god bered Dart» — 2 mark 7 öre, och Suerdz Berederne »För itt Rapper» erhöilo 4 mark.

<sup>1</sup> »Steno Bielke de Salestadh. Venet: 12 Feb. A<sup>o</sup> 1645».

<sup>2</sup> *Historiska Handlingar*. D. II. Inventarium Påå Konglig Matz: Liffklede Cammar opåå Stockholms Slott, etc. 1548.

<sup>3</sup> *K. Kammararkivet*. Handlingar angående Arvid Trolles och Arnold Rosenbergers räkenskap för uppköpen i Antwerpen 1560—62.

<sup>4</sup> *K. Kammararkivet*. Värderingar på in- och utländska varor 1544—90.

<sup>5</sup> *Samlingar, utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet*. Skråordningar. Ordinantz på alle Embeters i Stockholm köp och arbetes Lhön, etc. 1574.

*Dagert* och dess förkortade form *dart* äro de under 1500-talet vanligaste benämningarna på dolken; de äro bildade af medellatinska *daggardus*, som förekommer jämte de varierande formerna *dagger*, *daga* m. fl. och anses vara af keltiskt ursprung. Redan i 1548 års ofvan anförda inventarier uppträder dock vårt nuvarande *dolk* (tyska *dolch*), och detta omväxlar sedan med de förstnämnda, någon gång *puniartt*, *pungardt*, ehuru väl man ej tyckes haft några särskilda namn för de olika former, under hvilka dolken äfven hos oss uppträdde.

CARL ANTON OSSBAHR.

